

Skvalderkål

Ground Elder

Ground Elder; Medicinal plant; History; Introduction; Denmark

Finn T. Sørensen

Ved læsning af havebrugslitteraturen støder man ofte på en af havens stygge ukrudtsplanter, skvalderkål. Den omtales som et besværligt ukrudt, som en plante indført til Danmark af munkene i middelalderen, og den skal være blevet brugt som medicinplante mod podagra og gigt. At skvalderkål er en besværlig ukrudtsplante er der vist ikke nogen tvivl om, men hvordan med de to øvrige punkter? Har munkene indført skvalderkål til Danmark og har vi i Danmark brugt den mod podagra og gigt?. Omtalen af munkenes indførelse af skvalderkål og dens brug som medicinplante mod podagra sker næsten altid uden kildeangivelse.

Plantens latinske navn er *Aegopodium podagraria* L. navngivet af Linné, der dog har benyttet tidligere anvendte navne. Slægtsnavnet *Aegopodium*, betyder gedefod og nævnes første gang af Tabernaemontanus i 1588. Artsnavnet *podagraria* henfører til plantens brug mod podagra og gigt og optræder første gang omkring 1580 anvendt af Lobelius (1, side 130).

Førlinnæiske navne er *aegopodium*, *podagraria*, *corchorus*, *pycnocomos* (1), *Angelica sylvestris minor* (2,3), *Angelica erratica* (1,2,3), *Herba Gerardi* (1) og *Herba Gerardi* (3). Første gang skvalderkål omtales i Danmark er i 1648 af Simon Paulli (3), hvor følgende navne nævnes *Herba Gerardi*, *Sqvalder=Kaal*, *Suine=Kaal* og *Gerhardi=urt*.

En så udbredt plante har fået mange danske navne gennem tiderne. Således nævner Johan Lange i sin Ordbog over Danmarks Plantenavne (2) over 50 forskellige danske navne for skvalderkål. I flæng kan nævnes navne som Skovkål, Hækkekål, Kejserkål, Svinekål, Bugsmækker og Himmelseng. Den nøjagtige betydning af navnet skvalderkål kendes ikke, men første del af navnet henviser antagelig til plantens kraftige vækst og stammer måske fra at kvælde, dvs. at vælde op af jorden. Ordet kål bruges ofte om planter, der danner store bestande, og hvor bladene er meget iøjnefaldende. Ordet kål kan også henvise til, at den har været dyrket som køkkenurt (2).

I Tyskland har skvalderkål også været en "populær" plante. Heinrich Marzell (1) nævner således over 80 tyske navne. Tysk, *Giersch*. Svensk, *kirs-kål*. Norsk, *skvallerkål*. Engelsk, *goutweed* og *ground elder*. Fransk, *herbeaux-goutteux*.

99. Herba Gerardi.

III. Ange-
lica syl.
minor, siue
Erratica.
Bauhin.
* Pycno-
comos.
Brunf.
* Angelicę
vitium (&
Osteri-
tium syl.)
Trag.
Lon.
* Herba
Gerardi.
Dodon.
* Poda-
graria.
Ad. Lob.
* Angelica
syl. com-
munis.
Camer.
* Agopo-
dium.
Taber.
* Folio-
rum in-
cisuris
mirè va-
riat.

Skvalderkål hører til skærmpantefamilien, Apiaceae tidligere kaldet Umbelliferae. Sektion: De plankærnedede inden for Apioideae.

Skvalderkål er en staude som blomstrer i juni - juli med næsten meterhøje skud med hvide skærme. Hvert blomstrende skud kan sætte omkring 2.800 frø. Fra jordstænglen danner planten to slags skud. De oprette, blomstrende skud, med hule og kantede stængler og de ikke blomstrende, underjordiske, blege skud med grundstillede blade. Allerede i det tidlige forår kommer bladene op, først med rødligt anløbne bladskeder og krum bladstilk, inden bladet retter sig og den tre gange håndsni-delte bladplade folder sig ud. Bladene danner et bunddække, så den bare jord er helt skjult. Dette skyldes de nævnte lange underjordiske udløbere, der sørger for at denne flerårige plante kan brede sig i alle retninger. Frugten er ribbet, de to delfrugter har plane modstående flader.

Skvalderkål er naturligt forekommende i Mellemeuropa og Østeuropas skove til Kaukasus og ind i Sibirien hvor den afløses af andre arter. Skvalderkål er sjælden i Sydeuropa og findes ikke i det allernordligste Europa, men ellers findes den udbredt i det meste af Europa (4, 5). Da den spredes let med kulturplanterne, er det vanskeligt at skelne dens naturlige og spontane udbredelsesområde fra områder, hvortil den er indført eller indslæbt (4).

Den er spredt til så fjerne steder som Nordamerika og Tasmanien (6). Da den under danske og nordiske forhold især forekommer omkring beboede steder, antages det at menneskelige aktiviteter er medvirkende til dens udbredelse i såvel Danmark som Norge og Sverige (4).

Skvalderkål anses for at være en fosfatplante, da den ofte optræder hvor jordens fosforindhold er højt, især i forbindelse med menneskelig aktivitet på næringsrige og ofte fugtige jorde på skyggefulde steder som f.eks. i haver, ryddede pladser, lossepladser, vejkanter m.m. (ruderatplante). I en del danske skove forekommer skvalderkål som om den var oprindelig som f.eks. i Ermelunden (7, s. 337,341; 8, s. 259,260) og Sorø skovene (4). I skovene blomstrer den dog sjældnere end i haverne (4).

I 1648 skriver Simon Paulli: "Paa Landszbyen seis denne Urt allermeest udi Fruckte=Hafverne, Humle=Hafverne oc Kaal=Hafverne at voxer: Ellers er den ocksaa paa mange andre steder at finde, oc det endocsaa udi gandske stor menge" (3). Dette sidste kan selv danske haveejere idag også bevidne. Den er en almindelig ukrudtsplante i hække, busketter og staudebede. Har skvalderkålsudløbere først gennemvævet et staudebed, så er det næsten umuligt at bekæmpe dem. Stauderne skal graves op og alle stumper af udløberene skal opsamles og fjernes. Der findes en hvidbroget varietet, der undertiden dyrkes i haven som staude.

Første gang vi under danske (gammeldanske) forhold møder skvalderkål

er ved fundet af ikke forkullede delfrugter fra førromersk og romersk jernalder i beboelseslag og opdyrkede arealer ved Archsum på øen Sild (9). Ved Elisenhof ved Eiderens udløb er fundet to frø i lag fra vikingetiden (10). Ligeledes fra vikingetiden er der ved Fyrkat fundet skvalderkål (11). Ved Tofting lige nord for Elisenhof er frø af skvalderkål fundet fra romersk jernalder (0-400 efter Krist) (10).

Som spiseplante og køkkenurt var den tidligt kendt og brugt. I 1648 beretter Simon Paulli at "men fordi at den aff alle er saa vel kiendt, oc saa saare gemeen en Urt, at enhuer Kierling den nocksom kiender oc veed aff at sige, oc derforuden om Våren ocsaa vide den, mens den endnu er liden oc spæ, at bruge, da hafue vi icke kundet gaa den forbi." (3). Og sådan er det også idag. Til spisebrug indsamles bladene fra om foråret og sommeren igennem, så længe de er unge, blanke, aromatiske og har en mild smag. Ældre plantedele har en meget stærk smag. De bruges i salat, som spinat, suppe og kogt. F.eks. i kartoffelsuppe. "Skærtorsdagskål" eller "Skærtorsdagssuppen" var tidligere en udbredt ret, hvor der anvendtes 7 forskellige slags "kål" (12, 2). Her udgjorde skvalderkål en af dem.

De første grønne blade af skvalderkål tilsat grønkål gav en egen pikant smag (13). (Sjælland)

Den er også brugt som foderplante.

Skvalderkål, der voksede som ukrudt i haven blev, især om foråret, slået af med le og båret ind i stalden og blandet i foderet til kreaturerne (14) (Køgeegnen) (13) (Sjælland).

På Falster fik grisene skvalderlål, medens de var små (15).

Skvalderkål blev skåret fint med en kniv og blandet med gryn, skrå eller lignende og givet til fjerkræ (14) (Køgeegnen).

Det er vanskeligt at finde danske kilder til plantens medicinske anvendelse. Optegnelse fra 1935 omtaler kort, at munke i den katolske tid indførte den til Lolland og brugte skvalderkål som afføringsmiddel (16). I 1648 skriver Simon Paulli " Thi den foraarsager at Bugen bliver blød / og icke lettelligen sætter sig" (3). Ingen af de mange danske navne antyder en medicinsk anvendelse af skvalderkål. Måske har en tolkning af plantens artsnavn, podagraria, i nyere tid, eller oversættelse af udenlandsk plantelitteratur været årsag til at vi i dag ofte møder bemærkningen: Brugt mod podagra. Brøndegaard (12) og Simon Pauli (3) nævner ikke nogen dansk brug af skvalderkål mod podagra og gigt. Simon Paulli har ikke høje tanker om skvalderkål: "Denne Squalder=kaal er icke værd at mand den megit høyt skal acte oc æstimere, saa at vi den nocksom her kunde beleyligen gaait forbi, oc aldellis intet om den talet".

Der er ikke noget der tyder på at skvalderkål nogensinde har været dyrket som medicinplante under danske forhold. Ingen af middelalderens eller

senere historiske planteforfattere omtaler skvalderkål som en dyrket medicinplante (17,3,18,19,20).

På trods af, at planten er så udbredt, og at den har været anvendt som læge- og køkkenplante, er det meget lidt, vi kender til aktive indholdstoffer. Æteriske olier og coffeinsyre kendes fra bladene. Fra de underjordiske udløbere er isoleret et sukkerholdigt protein (21). Yderligere har man i skvalderkål fundet et par stoffer, der er virksomme mod svamp (22, 23).

Af skvalderkålenes mulige udbredelsesmåder til Danmark: Naturlig indvandring, ubevidst menneskelig indslæbning og bevidst menneskelig indførelse er den ubevidste menneskelige indslæbning den mest sandsynlige, og det er antageligt sket på et meget tidligt tidspunkt. Skvalderkål spredes let ved små stykker af de underjordiske udløbere, der følger med jorden når planter graves op. På denne måde kan den være indslæbt. Så selv om det ikke kan afvises at munke skulle have medbragt skvalderkål til Danmark, så er det meget usandsynlig - skvalderkålen var her i forvejen i store mængder. Dansk brug af skvalderkål mod podagra og gigt har antageligt ikke fundet sted. Så omtalen af munkenes indførelse af skvalderkål til Danmark og en dansk brug mod podagra og gigt har nok aldrig fundet sted. "Man" har ikke vidst bedre, og så har munkene fået skylden.

Litteratur

1. Marzell, H., 1937: *Wörterbuch der Deutschen Pflanzennamen*. Verlag von S. Hirzel / Leipzig.
2. Lange, J., 1959-61: *Ordbog over Danmarks Plantenaavne, I-III*. Ejnar Munksgaards Forlag.
3. Paulli, S., 1648: *Flora Danica. Det er: Dansk Urtebog. Bd. 2. Rosenkilde og Bagger*, 1971.
4. Jessen, K. og Lind, J., 1922-23: *Det Danske Markkruddts Historie*. 136-137.
5. Tutin, T.G. et al., 1964-1983: *Flora Europaea, I-V+Index*. Cambridge University Press.
6. Agronomy division, 1969: *Ground Elder (Aegopodium podagraria)*. *Tasmanian Journal of Agriculture* 40 (3): 190-191.
7. Nørrevang, A. et al. (red.), 1969: *Danmarks Natur bind 6, Skovene*, Politikens Forlag.
8. Nørrevang, A. et al. (red.), 1970: *Danmarks Natur bind 8, Agerlandet*, Politikens Forlag.
9. Kroll, H.J., 1975: *Ur- und frühgeschichtlicher Ackerbau in Archsum auf Sylt. Eine botanische Grossrestanalyse*. Dissertation - Christian-Albrechts-Universität. Kiel.
10. Behre, K.-E., 1976: *Die Pflanzenreste aus der Frühgeschichtlichen Wurt Elisenhof. Studien zur Küstenarchäologie Schleswig-Holsteins. Serie A*.
11. Jensen, H.A., 1985: *Catalogue of late- and post-glacial macrofossils of Spermatophyta from Denmark, Schleswig, Scania, Halland, and Blekinge dated 13,000 B.P. to 1536 A.D.* *Danmarks Geologiske Undersøgelse. Serie A. Nr. 6*.
12. Brøndegaard, V.J., 1978-80: *Folk og flora. I - IV*. Rosenkilde og Bagger.
13. Ussing, H., 1918: *Ingvor Ingvorsens Fortællinger om Gammelt Sjællandsk Bondeliv*. *Danmarks Folkeminder Nr. 20. side 43*.
14. Christophersen, M. og Ussing, H., 1923: *Fra Hedeboegnen*. *Danmarks Folkeminder Nr. 206 side 31*.
15. Grundtvig, F.L., 1981: *Livet i Klokkergaarden*. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, side 90
16. Anon., 1935: *Dansk Folkemindesamling 1906/23:751 (Ringsebølle)*.
17. Hauberg, P., 1936: *Harpestræng, H.: Liber herbarum*. Bogtrykkeriet (Carl Kretzschmer).
18. Herholdt, J.D., 1811: *Et Bidrag til Pharmaciens Medicinal-Taxtens Historie i Danmark*. Kööbenhavn
19. Schumacher, C.F., 1825: *Medicinsk Plantelære for studerende Læger og Pharmaceutiker. Bind I. Kööbenhavn 1825*

20. Schumacher, C.F., 1826: *Medicinsk Plantelære for studerende Læger og Pharmaceutiker. Bind II. Kjøbenhavn 1826*
21. Peumans, W.J., Nsimba-Lubaki, M., Peeters, B. and Broekaert, W.F., 1985: Isolation and partial characterization of a lectin from ground elder (*Aegopodium podagraria*) rhizomes. *Planta* 164: 75-82.
22. Kemp, M.S., 1978: Falcarindiol: An antifungal polyacetylene from *Aegopodium podagraria*. *Phytochemistry* 17: 1002.
23. Schulte, K.E. und Wulforth, G., 1977: Polyacetylene aus *Aegopodium podagraria* L. *Arch. Pharm. (Weinheim)* 310: 285-298.